

ilinin sınırları içinde 2007 yılındaki sayım sonuçlarına göre 316.252 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu ise seksen idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2007 yılı istatistiklerine göre Rize'de il ve ilçe merkezlerinde 454, kasabalarda 99 ve köylerde 700 olmak üzere toplam 1253 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı 67'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 829; *Trabzon Salnâmesi: 1287-1322*; Cevdet, *Tarih*, IX, 247-248; Cuinet, I, 119-120; P. M. Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819* (trc. H. D. Andreyan), İstanbul 1969, s. 61-62; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi: Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Ankara 1975, s. 143-164; K. Koch, *Rize* (trc. Tahir Deveci), [baskı yeri yok] 1991, s. 7-9; Haşım Karpuz, *Rize*, Ankara 1992, s. 18-35; İhsan Topaloğlu, *Rus İşgalinde Rize*, Trabzon 1997, s. 23, 28; Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi*, Rize 2000; Haneî Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 57, 210-212; Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osm.Ar.*, sy. 6 (1986), s. 86-87, 92; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2387; Suraiya Faroqhi, "Rize", *EP* (İng.), VIII, 566-567.

İDRİS BOSTAN

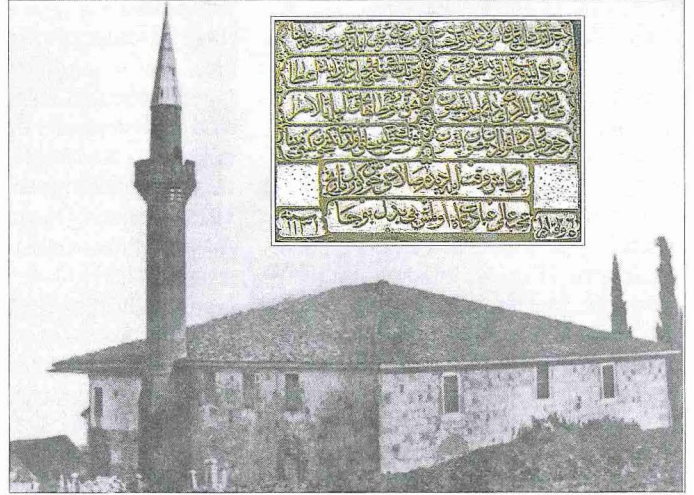
RIZZITANO, Umberto

(1913-1980)

İtalyan şarkiyatçısı.

Messina'dan Mısır'a göç etmiş bir ailenin oğlu olarak İskenderiye'de dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini buradaki İtalyan okullarında tamamladıktan sonra Roma Üniversitesi'nde Michelangelo Guidi sayesinde Arap dili ve edebiyatı üzerine ihtisasını tamamladı. 1937'de mezun oldu ve ilk ilmî makalelerini yayımlamaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da bulundu, İtalyan kolonisinin çıkardığı çeşitli süreli yayınlarda ve *Il Giornale d'Oriente* adlı gazetede yazılar yazdı. Bir Arap-İslâm topğrafında yetiştiği için Doğu'nun siyaset, medeniyet, kültür, edebiyat ve sosyal hayatıyla ilgili konulara yabancılık çekmeden eğildi ve muhtelif alanlarda çeşitli eserler kaleme aldı. Savaşın ardından yine Mısır'da kalmayı tercih etti. 1949'dan başlayarak on yıl Kahire ve Aynişems üniversitelerinde İtalyan dili ve edebiyatı dersleri verdi, bazı İtalyan araştırmacıların Mısır'a gelip ders vermesini sağladı. 1959 yılında Palermo Üniversitesi'nde akademik kariyerine başladı ve ölümüne kadar burada kaldı. Öğretim görevi yanında Michele Amari tarafından başlatılan Sicilya adasıyla ilgili İslâm kaynaklarının neşri çalışmalarını üstlendi. Bu arada Sicilya'nın güney

Rize Taşoğlu
Cami'i'nin
(Cezayirli
Kaptan
Ali Paşa
Cami)
özgün halini
gösteren
XIX. yüzyıl
sonlarına ait
bir fotoğraf
(İÜ Ktp.,
Albüm,
nr. 90764, rs. 21)
ile yapının
kitâbesi

sahilinde Araplar'ın 827'de ilk defa fetih amacıyla karaya çıktıkları Mazara del Vallo'da Istituto di Studi Arabo-Islamici Michele Amari adı altında bir araştırma merkezi kurulmasına ön ayak oldu ve burayı ilmî çalışmalarıyla destekledi. Bu kuruluş onuncu ölüm yıl dönümünde onun adına bir hâtıra kitabı yayımladı (bk. bibl.). Ülkesindeki çeşitli bilimsel kuruluşlara üye seçilen Rizzitano ölümünden bir yıl önce Roma'daki Istituto per l'Oriente'nin başkanlığına seçilmişti.

Eserleri. Rizzitano'nun eserleri üç kısımda incelenebilir: Çağdaş Arap edebiyatı; Arap edebiyatı tarihi ve klasik dönem; Sicilya-İslâm medeniyeti, tarihi, tarihçileri, kaynakları ve bunların ilmî neşirleri. 1. Tâhâ Hüseyin, Muhammed Hüseyin Heykel, Tefvik el-Hakîm gibi ediplerin eserlerini İtalyanca'ya çevirmiş, Tâhâ Hüseyin'in *Ey-yâm*'ını *I Giorni* adıyla yayımlamış (Roma 1965), ayrıca yetmiş beşinci doğum yıl dönümü için ona bir armağan kitabı hazırlamış (Napoli 1964), aynı edibin hâtıralarını da tercüme etmiştir. Bu çalışma onun ölümünden sonra A. Pellitteri tarafından yayımlanmıştır (Mazara del Vallo 1985). Tefvik el-Hakîm'in tiyatro eserlerini İtalyanca'ya çevirmesinin yanında onun çeşitli yönlerini aydınlatan çalışmalar yapmış (*OM*, XXIII [1943], s. 247-266, 439-447; XXV [1945], s. 54-61; XXVI [1946], s. 116-123), yakın dostluk kurduğu Muhammed Hüseyin Heykel'in *Zeyneb* adlı romanının tercümesini gerçekleştirmiştir (Roma 1944). Ayrıca *The Encyclopaedia of Islam*'da bazı Arap edip ve şairlerinin biyografilerini yazmış, *Enciclopedia dello Spettacolo*'da Arap âleminin tiyatro çalışmalarını ilgilendiren maddeleri kaleme almıştır. 2. Michelangelo Guidi'nin teşvikiyle, üniversiteyi bitirirken hazırladığı mezuniyet tezini iki

kısım halinde yayımlamıştır: "Abû Miḥğān Nuşayb b. Rabāḥ (notizie biografiche, studio critico e raccolta di frammenti)" (*RSO*, XX [1943], s. 421-471); "Alcuni frammenti poetici di Abû Miḥğān Nuşayb b. Rabāḥ, poeta omniade del I. secolo dell'egira" (*a.g.e.*, XXII [1947], s. 23-35). Bu şair hakkında ilk ilmî neşirini ise XX. Şarkiyatçılar Kongresi'nin bildirimleri içinde gerçekleştirmiştir: *Actes de XXe congrès international des orientalistes* (Louvain 1940, s. 316-318). Tezin ikinci kısmını yayımlarken Nusayb'in hâmisisi olan Mısır Valisi Abdülâzîz b. Mervân hakkında bir makale yazmıştır: "Abd al-ʿAzîz b. Marwân governatore umayyede d'Egitto" (*Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei*, VIII/2 [Roma 1947], s. 321-347). Nâşirlerden gelen teklifler üzerine Arap edebiyatı tarihine ve Hz. Peygamber'e dair bölümler ve müstakil kitaplar halinde çalışmalar yapmıştır: "Letturatura araba" (*Storia delle Letterature d'Oriente*, Milano 1969, II, 3-242); "La letteratura araba odierna" (*Le letterature dei popoli musulmani*, Roma 1974, s. 47-80); *Mahomet* (Paris 1973); *Maometto, profeta e uomo di stato* (Palermo 1974; İspanyolca ve Almanca'ya da çevrilmiştir). *Binbir Gece Masalları*'nın İtalyanca'ya tercümesinde görev almış ve Francesco Gabrieli'nin bilimsel açıklamasını üstlendiği külliyyatın IV. cildini çevirmiştir. Eserin nâşiri olan Torino'daki Einaudi Yayınevi, 1951 yılından başlayarak bu devâsâ eseri lüks ciltler, ayrıca küçük boy ekonomik cep kitapları halinde geniş bir okuyucu kitlesine sunmuştur. Rizzitano, Dante'nin *Îlâhî Komedya*'sı üzerine Arap âleminde yapılan ilmî çalışmaların desteklemiş ve yapılan tercümelere hakkında çeşitli makaleler yazmıştır. 3. Sicilya'nın İslâm tarihi ve kültüründeki yerine dair çalışmaları *Storia e*

cultura nella Sicilia saracena adlı hacimli bir tek kitap içinde toplanmıştır (Palermo 1975). Dört bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Sicilya ve çevresindeki tarihî gelişmeler, İbnü'l-Kattâ, İbnü'l-Fahhâm ve İbn Mekki gibi şairleri ve hukukla ilgili bazı konuları inceleyerek ikinci bölümde İslâm kültürünün ada halkına ve ayrıca Arapça'nın ada lehçesine olan etkileri, üçüncü bölümde Sicilya'yı müslümanlardan geri alan Norman Ruggero ile adadaki İslâm kültürünün zirveye çıkmasını sağlayan II. Federico dönemleri ve coğrafyacı İbn Cübeyr ile eseri, dördüncü bölümde Sicilya tarihi üzerine önemli eserler vermiş olan Michele Amari, Carlo Alfonso Nalino ve Ignazio di Matteo gibi ilim adamları ele alınmıştır. Rizzitano, bunlardan başka Şerif el-İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müştaşk*'ı yeniden neşredilirken (Leiden 1970-1984) Sicilya ve civarını anlatan kısımlarını ilim âlemine sunmuş (VII, 746-789), ölümüne yakın bir zamanda UTET Yayinevi'nin çıkardığı büyük İtalya tarihinin İslâm dönemi Sicilya kısmını yazmıştır ("Gli arabi di Sicilia", *Storia d'Italia*, III, Torino 1983, s. 365-434). Rizzitano'nun önemli bir çalışması da yeni bulunduğu yazma kaynakları ekleyerek tekrar ele aldığı Michele Amari'nin *Biblioteca arabo-sicula* adlı âbidevi eseridir (Arapça metinleri iki cilt halinde neşretmiş, hazırladığı tercümesi ise ölümden sonra yayımlanmıştır; eserlerinin tamamı için bk. Gabrieli ve Borruso).

BİBLİYOGRAFYA :

F. Gabrieli, *Ricordo di Umberto Rizzitano*, Palermo 1980; a.mlf., "Presentazione", *Studi arabo-islamici in memoria di Umberto Rizzitano* (ed. Gianni di Stefano), Mazara del Vallo 1991, s. 13-14; a.mlf., *Orientalisti del Novecento*, Roma 1993, s. 149-160; G. Basetti Sani, "Ricordo di un caro amico: Umberto Rizzitano", a.e., s. 281-283; Gianni di Stefano, "Umberto Rizzitano e Mazara", a.e., s. 295-299; A. Borruso, "Bibliografia degli scritti di Umberto Rizzitano", a.e., s. 301-313; a.mlf., "Umberto Rizzitano nel ricordo di un allievo", *Islâm: Storia e Civiltà*, II, Roma 1983, s. 33-38; a.mlf., "Umberto Rizzitano e l'Egitto", *Levante*, XLIX/1-2, Roma 2002, s. 59-71.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

ROBSON, James

(1890-1981)

Hadis ve dil bilimi alanındaki

çalışmalarıyla tanınan

İskoç asıllı şarkiyatçı ve misyoner.

30 Kasım 1890'da Glasgow şehrinde doğdu. Lisans öğrenimini Glasgow Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'nde tamamladı. İslâmî kaynaklarda Hz. İsa konulu yüksek

lisans tezinin ardından *Tracts on Listening to Music ve Ancient Arabian Musical Instruments* adlı çalışmalarıyla edebiyat doktoru unvanını aldı (1941). Kendisine Saint Andrews Üniversitesi'nden bir doktora ve Manchester Üniversitesi'nden bir yüksek lisans unvanı daha verildi. 1915-1916 yıllarında Glasgow Üniversitesi'nde Arapça okutmanlığı yaptı. George Williams tarafından 1844'te oluşturulan Young Men'(s.) Christian Association (YMCA) adlı misyoner kuruluşu adına Irak ve Hindistan'da 1916-1918 yılları arasında faaliyetlerde bulundu. Bu kuruluşta 1918-1919'da Lahor'da yönetici ve 1919-1926 yıllarında Yemen'in Aden şehrinde misyoner olarak görev yaptı. 1928-1948 yılları arasında Glasgow Üniversitesi'nde Arapça öğretim üyeliği, 1949'da dekanlık görevinde bulundu. Aynı yıl Manchester'da başladığı Arapça öğretim üyeliğine emekliye ayrıldığı 1958 yılına kadar devam etti. Daha sonraki hayatına dair bilgi yoktur.

Robson, gençlik yıllarında misyonerlik faaliyetlerine ağırlık vermesi sebebiyle ilmi mesaisini bu alanda sürdürmüş olmakla birlikte Glasgow Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliğiyle başlayan ve ölümüne kadar devam eden süreçte özellikle hadise dair önemli çalışmalar yapmış, ayrıca Arap dili, Hıristiyanlık-İslâmiyet mukayesesi ve mûsiki gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu dönemde hadis usulü ve hadis metinlerinin çevirisi, Buhârî dışında kalan *Kütüb-i Sitte*'nin rivayet tariklerinin incelenmesi konularına ve *The Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci neşrinde özellikle hadise dair maddelerin telifine ağırlık vermesi sebebiyle hadis alanında XX. yüzyılın ikinci yarısının önde gelen müsteşriki sayılmıştır. Robson, hadis ve sünnetin Batı dillerinde "tradition" şeklinde tercüme edilmesinin doğru olmadığı kanaatindeydi. Zira hadis "hikâye" veya "rapor" anlamında kullanılırken sünnet de "uygulama" yahut "âdet" mânâsına gelir ve bu mânâda Hz. Peygamber'in uygulamalarına işaret eder.

İbn Sîrîn'in rivayet tarihi açısından büyük önem taşıyan, "Müslümanlar hadis dinlerken isnad sormuyorlardı, ancak fitne ortaya çıkınca, 'Bize râvilerin isimlerini söyleyin' demeye başladılar" sözünde geçen (Müslim, "Muqaddime", 7) "fitne"nin Emevî Halifesi II. Velid'in öldürülmesiyle (126/744) ortaya çıktığını ileri süren Joseph Schacht'a karşı Robson, isnadların sonradan uydurulduğu ön kabulüne dayanarak nazariyelerin benimsenmesi konusunda insanların tereddüt etmediğini söylemiştir (*Hadith*, s. 20). Ona göre burada sözü

edilen fitne, Abdullah b. Zübeyr'in Emevî iktidarına karşı isyan etmesi üzerine 64-73 (683-692) yılları arasında yaşanan kargaşadır. Zira isnadın sorulmaya başlandığı tarih olarak Hz. Ali ile Muâviye arasındaki çekişmeler çok erken, Velid'in öldürülmesi sonrası çıkan kargaşa da çok geçtir. Ayrıca 33 (653-54) yılında doğan ve bu sözü söyleyen İbn Sîrîn (ö. 110/729) Abdullah b. Zübeyr devri olaylarından bahsedebilecek yaşta değildir (*El²* [İng.], III, 23). Aynı görüş başka delillerden hareketle daha sonra G. H. A. Juynboll tarafından da savunulmuştur. Robson'ın Schacht'ı eleştirdiği bir diğer husus, Mâlik-Nâfi-İbn Ömer tarikinde Schacht'ın Nâfi' ile Mâlik arasındaki yaş farkını gerekçe göstererek semânin mümkün olamayacağı şeklindeki iddiasıdır. Ayrıca genel anlamda aile isnadları konusunda da Robson Schacht'ı eleştirmiştir (*Hadith*, s. 23).

Robson, hadislerin güvenilirliği tartışmalarında Schacht ekolünü savunan J. Wansbrough ve Michael Cook ile Schacht ekolünü eleştiren N. Abbott, Fuat Sezgin, Mustafa el-A'zamî, G. Schoeler ve Johann Fueck ekolü arasında orta bir yol benimseyen H. Motzki, D. Santillana, G. H. A. Juynboll ve Fazlurrahman gibi kişilerin yanında sayılmıştır (Hallaq, LXXXIX [1999], s. 76). Her ne kadar Robson, Schacht'ın *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eserinin yayımlanmasının (Oxford 1950) ardından Hz. Peygamber'e ait güvenilir herhangi bir sözün bulunmasının mümkün olmadığından söz etse de (*Muslim Tradition: The Question of Authenticity*, XLIII [1951-52], s. 102) kısa bir süre sonra yazdığı bir başka makalede erken devirle dayanılan bazı sahih materyallerin bulunabileceğini kabul etmektedir (*Hadith*, s. 25). Schacht'ın ulaştığı sonuçlara büyük ölçüde katılmakla birlikte Robson, Schacht'ın iddialarını fikhî alanla sınırlandırmak ve tarihî mahiyetteki hadisleri sıhhat konusundaki şüpheli yaklaşımın dışında tutmak ister. Ancak bunu söylerken Hz. Muhammed'in kişiliğinin inananlar üzerindeki etkisinin zorunlu bir sonucu olarak hadisler içerisinde güvenilir bir özü bulunması gerektiğini ileri sürmesi dışında pek az delil sunar. Fakat yine de bu güvenilir özü nakledildiği isnadların mutlaka güvenilir olması gerektiğini kabul eder (Berg, s. 39-40).

İsnadın hadis ilimlerinin ayırt edici bir vasfı olmadığını, başka ilim dallarında da görüldüğünü söyleyen Robson, diğer şarkiyatçıların görüşüne paralel biçimde İslâm tarihî eserlerindeki isnad uygulaması-